

Reboot #5

De literatuur, de genen en het verlangen naar de Grote Oplossing

Carel Peeters

6 maart 2009

Deze tekst is door Carel Peeters uitgesproken op 6 maart 2009 in het kader van Reboot.

Over een paar maanden, in juni 2009, zal een enorme schok door de wetenschappelijke wereld gaan. Dan zal in het bekende Britse tijdschrift *Nature* een tachtig pagina's lang artikel staan van de Franse moleculair bioloog Michel Djerzinski getiteld *Prolegomena tot de volmaakte replicatie*. Dit artikel bestaat allerminst uit 'prolegomena', inleidende opmerkingen, want er wordt zonder omwegen in beschreven dat we toe zijn aan een 'fundamentele omwenteling' in de geschiedenis van de mensheid, een paradigmawisseling die nog niet eerder is voorgekomen.

In het artikel, waarvan ik kopie heb mogen zien, beschrijft Djerzinski zijn ontdekking van een methode om niets minder dan de onsterfelijke mens voort te brengen. Ik bespaar u de technische details. De ontdekking van Djerzinski komt erop neer dat het DNA op slot kan worden gedaan en niet meer onderhevig is aan mutaties. In de woorden van het artikel, ik citeer: 'elke genetische code, hoe complex ook, kan worden herschreven in een standaardvorm met een stabiele structuur die niet vatbaar is voor afwijkingen en mutaties. Elke cel kan worden uitgerust met de capaciteit zich onbeperkt te blijven repliceren. Elke dierlijke soort, hoe ontwikkeld ook, kan worden getransformeerd in een aanverwante, door kloning reproduceerbare en onsterfelijke soort.'

Dit bijna surrealistische feit, dat de mens niet alleen gekloond kan worden, maar dat hij zich ook onveranderd en onbeperkt voort kan blijven klonen, en dus, als hij dat wil, niet meer hoeft te sterven, zal menigeneen de adem benemen, en dat is ook al gebeurd bij de redactie van *Nature*.

Michel Djerzinski laat het niet bij het publiceren van het technische data van zijn ingrijpende ontdekking of uitvinding, maar verbindt er ook de onvermijdelijke filosofische consequenties aan. Om die onsterfelijke mens te laten ontstaan, schrijft hij, zullen we 'de oude mens' moeten laten verdwijnen en zal er een, ik citeer, 'een nieuwe ongeslachtelijke en onsterfelijke soort voortgebracht worden'. Die nieuwe ongeslachtelijke soort zal de oude mens achter zich laten. Die oude mens, schrijft Djerzinski, was het resultaat van een, sinds de vijftiende eeuw, 'geleidelijke ontbinding en verbrokkeling' van het gemeenschapsgevoel. Met zijn ontdekking komt een einde aan wat hij de 'genetische individualiteit' noemt, maar ook aan de sociologische individualiteit: de problemen met seksualiteit, met het gevoel van vervreemding en ontworteling. Mensen zullen nog wel verschillen, maar die verschillen zijn ondergeschikt aan een fundamentele gemeenschapszin. Djerzinski's nieuwe mens zal bevrijd zijn van 'egoïsme, wreedheid en woede'.

Niets van wat hier vertel heb ik uit mijn duim gezogen, mocht dat even gedacht zijn. Het is allemaal na te lezen aan het slot van Michel Houellebecq's briljante roman *Elementaire deeltjes*,

inclusief de datum van juni 2009 waarop Djerzinski's artikel in *Nature* zou staan. De moleculair bioloog Michel Djerzinski is in de roman de halfbroer van de andere hoofdpersoon, Bruno, de leraar Frans en verslaafde genotzoeker wiens leven in het teken staat van seksuele uitpattingen. Allebei zijn ze als kind emotioneel verwaarloosd.

In *Elementaire deeltjes* duikt de uitvinding van Michel Djerzinski aan het eind op omdat hij als een oplossing beschouwd kan worden voor het morele bankroet van de westerse samenleving dat Houellebecq in zijn roman op zo'n lucide manier beschrijft. Die samenleving bestaat in de roman uit mensen die elkaar emotioneel verwaarlozen, louter op hersenloos consumeren gericht zijn, niet meer weten wat goed en kwaad is, en op zoek zijn naar extreme ervaringen.

De niet-egoïstische, seksevrije, onsterfelijke mens waarvoor Djerzinski de bouwstenen heeft ontdekt is de ideale oplossing voor alle problemen en ellende waar de westerse mens zich voor ziet staan. Hij ziet een 'eendrachtig mensdom' ontstaan, zonder depressies, zonder verweesde mensen. Het enige is dat de mens emotioneel op een laag pitje komt te staan en geen weerstanden meer ondervindt. Hij komt niet meer in situaties die onrust of paniek veroorzaken, hij wordt niet meer jaloers en heeft geen pretenties. Djerzinski's nieuwe mens is de realisatie van de getemde mens.

De roman van Michel Houellebecq maakte in 1998 zoveel indruk omdat hij op een wrange manier een groot, sluimerend verlangen vertolkt: het verlangen naar een Grote Oplossing voor de schier eeuwig terugkerende menselijke problemen. Het is een verlangen om verlost te zijn van de fysieke, emotionele, cognitieve, artistieke en seksuele ellende en beperkingen die de volledige menselijke ontplooiing in de weg staan. Biotechnologen, neurowetenschappers en genetici voeden dit verlangen door sinds kort serieus te spreken over de mogelijkheden van 'mensverbetering', human enhancement.

Hoezeer het idee van een Grote Oplossing leeft is ook te zien aan de beruchte lezing die Peter Sloterdijk een jaar na het verschijnen van Houellebecq's roman in 1999 in Slot Elmau hield: *Regels voor het mensenpark*. Hij filosofeerde daarin gevaarlijk over manieren om, wat hij in het voetspoor van Heidegger noemde, het ongedaan maken van de mislukking van het humanisme. Het was het humanisme niet gelukt om de verwildering en bestialisering van de mens tegen te gaan. Ook de religies was het niet gelukt, die hebben er zelfs aan meegewerkt. De mens was een ongeleid projectiel geworden. De mens was tot een 'probleemdier' geworden.

Gegeven dit probleemdier mens in de eenentwintigste eeuw zocht Sloterdijk de geschiedenis af of er niet filosofen waren die ideeën hadden over het telen van geciviliseerde, evenwichtige, niet agressieve mensen. Hier en daar vond hij iets dat erop leek, bij Plato bijvoorbeeld. Maar Sloterdijk kwam met zijn gedachten al snel in het heden terecht, bij de antropotechnologen die dromen van het ontbestialiseren van de mens.

Het is allerm minst mijn bedoeling om het verlangen belachelijk te maken dat mensen verlost willen zijn van hun ellende en beperkingen: dat ze een gezonder lichaam willen, beter werkende hersens en zelfs een langer leven. Dit grote verlangen naar drastische mensverbetering ligt goed beschouwd in het verlengde van wat mensen eigenlijk hun hele leven al doen, of zouden moeten doen: zich verbeteren door te leren, meer te willen weten, een beter mens te worden en zichzelf gezond te houden. Het grote verlangen naar mensverbetering ligt in het verlengde van je lot in eigen hand te willen hebben. In het boek *In de greep van de technologie* noemt Huub Dijkstra, die zich bij het Rathenau Instituut met mensverbetering bezighoudt, dat de zuivere liberale droom.

Het is een begrijpelijk verlangen, maar het is ook onnozel en simplistisch. Dit verlangen is de laatste jaren geweldig aangewakkerd door alle aandacht voor de menselijke genen en voor gentechnologie. De genen hebben inmiddels een mythische status gekregen. Ze krijgen allemaal afzonderlijke eigenschappen toegedicht: een gen voor dyslexie, voor onrust, voor kenvermogen, reactievermogen, voor agressie, avontuurlijkheid, voor impulsiviteit, zelfs voor sensatiebelustheid. De geneticus is de nieuwe loodgieter die genetische onvolkomenheden komt repareren.

Sluipenderwijs is het idee ontstaan dat de oplossing van de menselijke problemen alleen nog maar van de genen en de technologie kan komen. De geesteswetenschappen hebben gefaald schijnt iedereen te denken. De exacte wetenschappen zijn de geesteswetenschappen binnengedrongen.

Het heil wordt van de gentechnologie verwacht, terwijl men een belachelijk simplistisch idee heeft van de plaats van de genen in het menselijk organisme. Een gen op zich is niets, genen staan niet op zichzelf. Ze zijn niet als enigen 'bepalend' voor een leven. Daar is veel meer voor nodig, zoals alles wat men de 'epigenese' noemt, alles wat juist niet van het DNA van de mens afhankelijk is: de opvoeding, de liefde (al dan niet) van ouders, familie, vrienden, de persoonlijke ontwikkeling en de omgeving. Het gaat altijd om de interactie van genetische en externe invloeden. Er is ook geen directe relatie tussen een gen en gedrag. Dat maakt het fenomeen 'genen' oneindig veel ingewikkelder dan men denkt.

'De beste verdediging tegen 'baby's op bestelling', zegt de Engelse bioloog Matt Ridley in zijn boek over het menselijk genoom, 'is om nog meer genen te vinden, zodat we verdrinken in een overdaad van kennis.' In *Reshaping the human condition. Exploring human enhancement*, een boek over de problemen en mogelijkheden van mensverbetering uitgegeven door het Rathenau Instituut, zegt de Engelse Lord Robert Winston in een interview ter inleiding: 'Liefde, aandacht en een aangename omgeving zijn veel belangrijker dan het op kunstmatige manier verbeteren van de mens.'

De overdreven aandacht voor de genen, het genfetsijsme, heeft voor een eendimensionale visie op mensen gezorgd, een gesimplificeerde visie waarin mensen gereduceerd worden tot hun genenhuishouding. Eendimensionaal, simplificerend en reducerend, dat zijn de woorden die van toepassing zijn op het werk van de hedendaagse gentechnologen.

Hoe armzalig deze reductie van het leven is dringt pas goed door wanneer men zich voorstelt dat het in de literatuur, in romans, verhalen, gedichten, essays, voortdurend over mensen zou gaan die worden gelijkgesteld met hun genen. Het zou niet alleen oersaai literatuur zijn, maar er zou helemaal geen leven in zitten. Tegelijk kan die literatuur duidelijk maken dat de 'mensverbetering' weliswaar een authentiek verlangen is, maar dat het ook een armzalige en kleinburgerlijk verlangen is om zichzelf te verbeteren met kunstmatige middelen, met iets dat men niet zelf heeft verworven, waarvoor jezelf geen moeite hebt gedaan, niet voor hebt afgezien, niet voor hebt geleden. Voor al het betere moet worden betaald met eigen inspanningen.

Kunstmatige mensverbetering, het oplossen van problemen die mensen juist tot mens maken, leidt of tot de getemde mens van Houellebecq's Michel Djerzinski, of tot de kunstmatige Homo Proteus die alle gewenste gedaanten kan aannemen. In het geval van de transhumane Homo Proteus, half mens half machine, zou het wel eens tot nieuwe sociale verschillen kunnen leiden, een aantasting van het principe dat mensen gelijke mogelijkheden moeten hebben.

Dezelfde illusies beheersen de ideeën over de nieuwste loot aan de mens van de toekomst, de Homo sapiens 2.0, van wie wordt gezegd dat hij over niet al te lange tijd zal rondlopen met een geest die in zijn geheel is overgezet op een machine, zowel geupload als gedownload. Het oude biologische lichaam zou worden afgelegd, en daarmee ook de daarbij behorende oude cultuur. Dit is allemaal heerlijk snoepgoed voor het speculatieve denken, maar al te zoet om gezond te kunnen noemen.

De kunstmatige mensverbeteraars zijn bang voor de complexiteit van mensen zoals we die in de literatuur tegenkomen, bij Flaubert, Nabokov, Dostojewski, Vestdijk of Grunberg. De kunstmatige mensverbeteraars willen de natuur van mensen vereenvoudigen, zijn emoties, zijn gedrag, zijn geest, zijn fantasie, want die zorgen dan voor zo min mogelijk problemen. Ze willen het toeval uit het leven verwijderen, evenals de ironie van het lot en de ernst van de tragedie.

Wat menselijke complexiteit betekent is te zien aan de literatuur, in de oneindige variatie van menselijk gedrag die daarin te vinden is aan verlangens, slechtheid, hoop, berekening, liefde,

listigheid, wanhoop, vriendschap, haat, begrip, isolement, angst enzovoort. De literatuur toont de rijkdom die mensen in zich hebben, ook in zijn minder verheven gedaante.

De biotechnologische oplossing van menselijke problemen betekent dat er mindere mensen van ons worden gemaakt. Mensverbetering is gericht op utilitaire doelen: op vermindering van pijn, weerstanden en lijden, op onderdrukking van negatieve gevoelens als agressie en depressiviteit, terwijl die onmisbaar zijn voor ontplooiing van moed, karakter en gevoelens van sympathie en solidariteit.

Het zijn niet de genen die het uniek menselijke uitmaken: voor dat unieke zorgt de vrije wil, en het verstand, de taal, het bewustzijn, de emoties en de creativiteit. Dit is waar de menselijke conditie door wordt gemaakt en bepaald, nog afgezien van het eeuwige menselijk tekort.